

HADİS USÛLÜNDE FERD VE GARİB

Yusuf Ziya KESKİN*

Hadisler, bazı özelliklerinden dolayı farklı sınıflandırmalara tâbî tutulmuş ve değişik kavramlarla isimlendirilmiştir. Mesela râvî sayısı açısından mütevâtîr ve âhâd, senedin sonu itibarıyla kudsî, merfû', mevkûf ve maktû', sıhhat açısından da sahîh, hasen ve zayıf gibi kısımlara ayrılmıştır. Bazı hadisler ise birkaç açıdan taksîme tâbî tutulabilecek özelliklere sahiptir. Bir hadis, râvî sayısı açısından âhâd, senedin sonu itibarıyla merfû', sıhhat açısından da sahîh olabilir. Dolayısıyla hadisleri değişik yönlerden inceleyip farklı kavramlarla isimlendirmek mümkündür.

Râvî sayısı bakımından tevâtür derecesine ulaşmayan hadislere âhâd denir. Âhâd haberler de kendi içinde meşhûr, azîz ve garîb gibi kısımlara ayrılır. Her tabakada en az üç râvî kanalıyla rivayet edilen hadislere *meşhûr*, iki râvî tarafından rivayet edilenlere *azîz*, sadece bir râvînin rivayet ettiği hadislere de *ferd* veya *garîb* denir. Bu makalemizde âhâdın kısımlarından olan ferd ve garîb hadisler üzerinde duracağız.

I. Ferd Hadis

Ferd, lügatte "bir, tek veya çiftin yarısı" manasınadır. Çoğulu efrâd gelir.¹ Hadis istilahında ise, gerek lügat yönünden ve gerekse istilah yönünden garîbin müterâdifi olup,² isnadın herhangi bir yerinde râvîsi tek kalmış veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadis çeşidine denir.³

* Yrd. Doç. Dr., Harran Ü. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi. yzkeskin@hotmail.com

1 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, F-R-D maddesi, III,331.

2 İbn Hacer, *Nüzhe*, s.54.

3 Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s.108; Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,368.

Ferd ile garib hadisler arasında ortak olan tek kalış (teferrüd, infirâd) kavramını dikkate alan bazı alimler, bu iki terimin eş anlamlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre, birazdan tanımlarını vereceğimiz *ferd-i mutlak* ile *garib-i mutlak*, *ferd-i nisbi* ile *garib-i nisbi* eş anlamlıdır. Fakat birçok hadis alimi, ferd ve garib terimleri arasında kullanılışlarının azlığına veya çokluğuna göre ayırım yapmış ve ferd ismini çok defa *ferd-i mutlak*'a, garib ismini de *ferd-i nisbi*'ye vermiş; bu kelimelerden türemiş fiillerin kullanılışı söz konusu olduğunda ise aralarında hiçbir ayırım yapmamışlardır. Mesela, ister *ferd-i mutlak*, ister *ferd-i nisbi* olsun, her ikisinde de "*teferrede bihi fülânun*" (bu hadiste falan teferrüd etmiştir) veya "*ağrebe bihi fülânun*" (bu hadis falan sebebiyle garib olmuştur) denilerek, ferd ve garibten türemiş fiiller aynı mânâda kullanılmıştır. Ferd tabiri, garibin kısımları bahis konusu olduğu zaman daha çok isti'mâl edilmiştir. Ancak ferd hadis, garib hadisten daha yaygındır. Bununla birlikte ferd nev'i içerisinde sayılan her hadis garib grubuna girmez. Mesela beldelelere veya kabilelere izafe edilen ferd hadisler, garib kapsamına girmezler.⁴

Hicretin ilk asırlarında haber-i vâhidin ferd anlamında kullanıldığı da olmuştur.⁵ Öte yandan mütekaddim usûlcülerden Hâkim en-Neysâbüri (v. 405/1014), ferd hadisleri anlatırken sadece *ferd-i nisbi*den söz etmiştir.⁶

Şâz ve münker hadislerin tarifinde daha güvenilir râviye muhalefet etme esasını değil, teferrüdü esas alan alimlere göre şâz ve münker terimleri de ferd ile eş anlamlıdır.⁷ Ancak şâz ve münker, muhâlefet şartıyla ferd hadisten ayrılır. Şâz ve münkerde hem muhalefet, hem teferrüd söz konusu iken, ferd hadiste sadece teferrüd vardır.⁸

Teferrüdün meydana geldiği yere göre ferd hadis iki kısma ayrılmıştır: *Ferd-i Mutlak* ve *Ferd-i Nisbi*.

1. Ferd-i Mutlak: Râvînin kendisinden başkasının rivayet etmediği, bütün râvîlerden teferrüd ettiği hadistir.⁹ Sened ve metin yönünden garib olan hadisler de *ferd-i mutlak* kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁰

4 Bkz: Hâkim, *Ma'rife*, s.153; İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.79; Nevevî, *Takrib*, s.12; İbn Hacer, *Nüzh*, s.54; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.152-3,156; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.134-5; Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s.108; Subhî Sâlih, *Hadis İstilahları*, s.190; 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.399,401; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.360-61; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.92-93; Polat, "*Ferd*", T.D.V.İ.A., XII,368; a. mlf., "*Garib*", T.D.V.İ.A., XIII,375; Aydınlı, *Hadis İstilahları*, s.56.

5 Bkz: Şâfi'i, *Risâle*, s.205 (pr.999).

6 Hâkim, *Ma'rife*, s.154.

7 Bkz. İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.77-82; İbn Kesir, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, s.47; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.151.

8 Bkz. İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.79; Nevevî, *Takrib*, s.12; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.152-3,156.

9 İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.88; Nevevî, *Takrib*, s.13; İrakî, *Fethu'l-muğis*, s.110; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.162; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.131; Kâsimî, *Kavâ'idu't-tahdis*, s.132; Kettâni, *er-Risâletu'l-müstatrafe*, s.114; 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.400; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.358.

10 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.400.

İbn Hacer el-Askalâni'ye (v. 852/1448) göre râvînin teferrüdü, tarikleri çok da olsa, senedin aslı denilen sahâbî tarafında meydana gelirse buna *ferd-i mutlak*, senedin ortasında olursa buna da *ferd-i nisbî* denir.¹¹

Tâbiînin teferrüd ettiği hadisler de *ferd-i mutlak* kabul edilmiştir. Abdullah b. Dînâr'ın (v. 127/744) İbn Ömer'den (v. 73/692) rivayet ettiği, "Hz. Peygamber, azadlı kölenin miras hakkının satılmasını da hibe edilmesini de yasakladı."¹² hadisi buna örnek verilebilir. Bu hadisi İbn Ömer'den rivayet etmede Abdullah b. Dînâr tek kalmıştır. Müslim (v. 261/875), "Bu hadis için bütün insanlar Abdullah b. Dînâr'a muhtaçtırlar." der.¹³ Bu rivayeteki teferrüd, senedin aslında yani baş tarafında olduğu için hadis *ferd-i mutlak* veya *garib-i mutlak*'tır.¹⁴

Bununla beraber bütün sahâbîlerin tenkit dışı bırakılması görüşünde olan bazı alimler, onların Hz. Peygamber'den tek başlarına rivayet ettikleri hadisleri ferd olarak kabul etmemişlerdir.¹⁵

Ancak alimlerin çoğu, hadisin kaynağı olan sahâbeden tek râvî kanalıyla gelen rivayetlerin mutlak ve gerçek ferd sayılacağını ifade ederek, bunun hadisin daha sonraki yüzyıllarda şöhret bulması halinde bile değişmeyeceğini, dolayısıyla senedin diğer kısımlarındaki teferrüdün nisbî kabul edileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bazı alimler ise İbn Hacer'in tarifinin aksine, senedin neresinde olursa olsun, herhangi bir râvînin kendi üstündeki râvîden tek başına rivayet ettiği hadisi *ferd-i mutlak* saymışlardır. Senedin bir yerinde tek kalan râvînin bir sonraki tabaka için o hadisin yegâne mesnedi olacağı gözönünde bulundurulduğunda, bu görüşün *ferd-i mutlak* terimiyle anlatılmak istenen manaya daha uygun düştüğü söylenebilir.¹⁶

2. Ferd-i Nisbî: Teferrüd veya garâbet, senedin sahâbî ve tâbiîn tabakasından sonraki tabakalarda olursa, böyle bir habere *ferd-i nisbî* veya *garib-i nisbî* denir.¹⁷ Bir başka tanıma göre *ferd-i nisbî*, özel bir cihete nisbeten teferrüdün vâki olduğu hadistir. Buna garibu'l-ismâd olan rivayetler de dahildir.¹⁸

Nisbî denilmesi, haber aslında meşhur olsa bile, teferrüdün belirli bir şahsa nispetle vukubulması dolayısıyladır.¹⁹ Haberin meşhur olması ise, teferrüdün olmadığı diğer tarikler yönündendir. Mesela Mâlik b. Enes (v. 179/795) Nâfi'den (v.117/735), Nâfi'

11 İbn Hacer, *Nüzhe*, s.52-54.

12 *Buhârî*, 'ıtk 10 (III,120); *Müslim*, 'ıtk 16 (II,1145).

13 *Müslim*, 'ıtk 16 (II,1145).

14 İrakî, *Takyid*, s.85-86; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I,109; Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s.109; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.358; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.94.

15 Polat, "*Ferd*", T.D.V.İ.A., XII,368-9; Mahmûd et-Tahhân, *Teyisir*, s.39.

16 Polat, "*Ferd*", T.D.V.İ.A., XII,368-9.

17 Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I,109. Ayrıca bkz: İbn Hacer, *Nüzhe*, s.53.

18 İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s.88; İrakî, *Fethu'l-muğis*, s.110; Beykûni, *Şerhu'l-Manzûme*, s.132; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdis*, s.132; Subhî Sâlih, *Hadis İstihlaları*, s.191; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.359; İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.400; Polat, "*Garib*", T.D.V.İ.A., XIII,375; a. mlf., "*Ferd*", T.D.V.İ.A., XII,369.

19 İbn Hacer, *Nüzhe*, s.54.

de İbn Ömer'den (v. 73/692) bir hadis rivayet etmiş olsa ve bir başka râvî de aynı hadisi mütâbî'i olmaksızın Mâlik'ten rivayetiyle teferrüd etse, bu hadis, Mâlik'ten tek olarak rivayet eden râviye nispetle *ferd-i nisbî -garib-i nisbî-* olur. Nâfi'den rivayet edenler kalabalık bir cemaat oldukları takdirde, bu cemaate ve onlardan bize kadar nakleden aynı şekildeki kalabalık râvî grubuna nispetle de hadis meşhûr olur.²⁰

Hadis alimleri *ferd-i nisbî* yi dört kısma ayırmışlardır. Bunlar;

a. Sika bir râvînin başka bir sika râvîden rivayet etmede tek kalması. "Bu hadisi sika falandan başka hiç kimse rivayet etmemiştir." gibi ifadelerle anlatılmak istenen budur.²¹ Mesela Abdullah b. Mes'ûd'un (v. 32/652) en büyük günahın ne olduğuna dair sorduğu soruya Hz. Peygamber'in verdiği cevapla ilgili hadiste,²² Süfyan es-Sevri'nin (v. 161/777) Vâsıl b. Hayyân el-Ahdeb'ten (v. 129/746) rivayeti olarak Abdurrahman b. Mehdî (v. 198/814) teferrüd etmiştir.²³ Bu hadisin başka isnadları bulunsa bile, Süfyan es-Sevri'nin Vâsıl'dan rivayeti olarak yalnız bir kişinin nakletmesi, o rivayetin *ferd-i nisbî* sayılması için yeterli bir sebeptir.²⁴

b. Hadis, diğer vecihlerde başkasından rivayet edilse de, belli bir râvînin belli bir râvîden teferrüdü.²⁵ "Bu hadisin rivayetinde fûlan râvî, falan râvîden rivayet etmede tek kalmıştır." derken bu duruma işaret edilir. Mesela Süfyan b. 'Uyeyne - Vâil b. Dâvûd - Babası²⁶ - Zührî - Enes b. Mâlik rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.), Safiyye ile evlendiğinde düğün yemeği olarak sevik (kavut) ve hurma ikram etmiştir.²⁷ Bu hadisi Dâvûd'dan sadece oğlu Vâil, Vâil'den de sadece İbn 'Uyeyne rivayet ettiği için garîbdir.²⁸ Nitekim Tirmizî (v. 279/892) de bu hadis için *hasen-garib* demiştir.²⁹

c. Bir şehir veya bölge halkının, başkalarının rivayet etmediği bir hadisi rivayet etmede tek kalmaları.³⁰ Bir şehre yerleşmiş olan râvî veya râvîlerin yalnız orada rivayette bulunması sebebiyle ancak o bölgede bilinen ve "Şâmlılar'ın hadisi,

20 Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,110; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s.110.

21 Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.132; Mahmûd et-Tahhân, *Teysîr*, s.40.

22 *Buhârî*, hudûd 20 (VIII,21).

23 Hâkim, *Ma'rife*, s.160-61.

24 Polat, "*Ferd*", T.D.V.İ.A., XII,369.

25 İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.89; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.162; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.132; 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.400; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadîs*, s.359.

26 Ebû Dâvûd'un Hâmid b. Yahyâ tarihiyle kaydettiği rivayete göre Vâil, oğlu Bekr'den rivayet etmiş, İbn Mâce'nin Muhammed b. Ebî Ömer el-'Adenî ve Gıyâs b. Ca'fer er-Rahabî, Tirmizî'nin Muhammed b. Ebî Ömer el-'Adenî tarihiyle kaydettikleri rivayetlerde ise Vâil, babası Dâvûd'dan rivayet etmiştir. Bkz: *İbn Mâce*, nikâh 24 (I,615); *Tirmizî*, nikâh 10 (III,403).

27 *Ebû Dâvûd*, et'ime 2 (IV,126); *Tirmizî*, nikâh 10 (III,403); *İbn Mâce*, nikâh 24 (I,615).

28 İrakî, *Fethu'l-muğîs*, s.110-11; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.133.

29 *Tirmizî*, nikâh 10 (III,403).

30 İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, s.89; İbn Kesir, *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*, s.50; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.162; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.133; Kettânî, *er-Risâletu'l-müstatrafe*, s.114; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadîs*, s.359.

Hicâzlılar'ın hadisi" gibi ifadelerle anılan hadisler böyledir. Bunlara "*efrâdu'l-büldân*" denilir.³¹ Mesela Hz. Peygamber'in, Süheyl b. Beydâ'nın cenaze namazını mescidde kıldığını dair Hz. Aişe (v. 58/677) hadisinin³² bütün râvileri Medîneli'dir. Ayrıca Hz. Ali'nin (v. 40/660) Resûlullah adına kurban kestigiine dair hadisin³³ bütün râvileri de Kûfeli'dir.³⁴ Bir belde halkının teferrüd etmesi, o hadisin za'fını gerektirmez. Ancak bu ifadelerle o belde ehlinde sadece birinin teferrüdü kastedilir ve teferrüd eden râvî de zayıf biri olursa, o zaman hadis de zayıf olur ve bu rivayet *ferd-i mutlak* tan sayılır.³⁵

4. Bir şehir veya bölge halkının başka bir şehir veya bölge halkından teferrüdü.³⁶ Bu husus, "Hadisin rivayetinde Basrahlılar Medîneliler'den teferrüd etmiştir." gibi sözlerle ifade edilir.³⁷ Mesela Hz. Ömer'in (v. 23/644) Câbiye'de* hutbe irad ettiğine dair İbn Ömer'den gelen hadisi³⁸ Horâsânlılar Kûfeliler'den rivayet etmede teferrüd etmişlerdir.³⁹

Bir de *ferd-i muhâlif* vardır ki, bir râvînin, kendisinden daha güvenilir râvîlere muhâlif olarak rivayette bulunması ve bu rivayetinde tek kalmasıdır. İbnu's-Salâh (v. 643/1245) ve Nevevî'ye (v. 676/1277) göre *ferd-i muhâlif*, şâzzın iki kısmından birincisidir.⁴⁰ Nevevî bu konuda şöyle der: "Eğer âdil ve zâbit râvînin rivayetinde teferrüd ettiği hadis, kendisinden daha hâfiz ve zâbit olan râvînin rivayetine muhâlif ise bu, merdûd şâzdır. Muhâlif değilse, râvîsinin âdil, hâfiz ve zabtında mevşûk olması kaydıyla bu ferd hadisi sahihtir. Râvînin zabtı tam değilse hasendir. Eğer adâlet ve zabt vasıflarından yoksun ise, hadisi münker merdûd şâzdır. Hâsılı merdûd şâz, *ferd-i muhâlif* tir."⁴¹

Başkalarına muhalefet bahis konusu olmadan râvînin başkalarının rivayet etmediği bir hadisi rivayet etmesiyle tek kalması da *ferd-i muhâlif*ten sayılmıştır. Dolayısıyla teferrüd eden râvînin adâlet ve zabt yönlerinden güvenilir bir kimse olması halinde de

31 Bkz: Uğur, *Hadis Terimleri*, s.67.

32 *Müslim*, cenâiz 99,100,101 (I,668-69).

33 *Ebû Dâvûd*, edâhî 2 (III,227-28); *Tirmizî*, edâhî 3 (IV,84).

34 Hâkim, *Ma'rife*, s.157. Ayrıca bkz: Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.163.

35 İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.89; Nevevî, *Takrib*, s.13; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.162; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.133; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdis*, s.132; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.359.

36 İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.89; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.162.

37 Hâkim, *Ma'rife*, s.162; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.357; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdis*, s.132; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I,110; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.359; 'Itr. *Menhecû'n-nakd*, s.400-1; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.94-95; Polat, "Garib", T.D.V.İ.A., XIII,375; a. mif, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

* Hz. Ömer'in ziyaretiyle meşhur olan Câbiye, Dimaşk'ın 80 km. kadar güneybatısında Havrân bölgesindeki Cevlân'da, bugünkü Nevâ'ya çok yakın yere kurulmuş bir ordugah şehridir. Fayda, "Câbiye", T.D.V.İ.A., VI,538.

38 *Tirmizî*, fiten 7 (IV,465).

39 Hâkim, *Ma'rife*, s.163.

40 Bkz: İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.79; Nevevî, *Takrib*, s.12; Irâkî, *Fethu'l-muğîs*, s.101.

41 Nevevî, *Takrib*, s.12.

rivayeti *ferd-i muhâlif* kabul edilir. *Ferd-i muhâlif*, merdûd ve münker haberler cümlesinden olup şâzzın bir çeşididir.⁴²

Bu arada değişik kültür merkezlerinde rivayet edilen hadislerin bu bölgelere göre toplanıp tasnif edilmesiyle meydana gelen çoğu cüz şeklindeki hadis mecmualarına "*büldâniyye*" adı verilmiştir.⁴³

Ferd terimi, hadis usûlünde sadece hadisin sıfatı olarak değil, aynı zamanda bir râvînin başka kimselerde rastlanmayan adının, künye veya lakabının sıfatı olarak da kullanılır; bunlara "*ferd mine'l-esmâ*, *ferd mine'l-künâ*, *ferd mine'l-elkâb*" denir. Ferd isimlere Ecmad b. Üceyyân, ferd künyelere Ebu'l-'Ubeydeyn, ferd lakaplarına da Sefîne'yi örnek olarak zikredebiliriz.⁴⁴

II. Garîb Hadis

Garîb, lügatte "vatanından uzakta, yabancı, yalnız ve tek başına kalan kimse" anlamındadır. Çoğulu garâib gelir.⁴⁵ İstilahta ise, "sened veya metin yönünden tek kalmış, yahut bir benzeri, başka râvîler tarafından rivayet edilmemiş hadis" demektir.⁴⁶ Hadisin metninde veya isnadındaki ziyadelik de garîb kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir.⁴⁷

Bir râvînin tek başına rivayet ettiği hadis manasında garîb, *ferd-i nisbîn*in diğer adıdır. Sadece bir râvî tarafından rivayet edilen hadis, bir benzeri başka râvîler tarafından rivayet edilmediği, yahut diğer rivayetler ona aykırı olduğu için tek kalan manasında garîb ismini almıştır.⁴⁸ Bazı alimler, garîbi şâz anlamında kullanmışlardır. Ancak meşhur olan, istilahtaki kullanımdır.⁴⁹

Bir garîb hadis, diğer tariklerden rivayet edildiği anlaşılırsa, garîb olmaktan kurtulur. Rivayet tariklerinin sayısına göre *azîz* ya da *meşhûr* mertebesine yükselir.⁵⁰

42 Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s.108-9; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.93. Ayrıca bkz: Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.132.

43 Uğur, *Hadis Terimleri*, s.40; Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, s.41.

44 Uğur, *Hadis Terimleri*, s.259-60; Polat, "*Ferd*", T.D.V.İ.A., XII,369; Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, s.57.

45 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Ğ-R-B maddesi, I,639.

46 İbnü's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s.270; Nevevi, *Takrib*, s.42; İbn Teymiye, *Fetâvâ*, XVIII,39; İbn Kesir, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, s.124; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.355; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.88; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.128; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I,109; İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.396; Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s.114; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.102; Polat, "*Garib*", T.D.V.İ.A., XIII,375; Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, s.60; Mahmûd et-Tahhân, *Teyisir*, s.38.

47 Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.88; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.128.

48 Uğur, *Hadis Terimleri*, s.102.

49 Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I,110.

50 İbn Kesir, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, s.124; İrakî, *Fethu'l-muğîs*, s.308; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, I,110; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.102.

Garîb hadisler, Buhârî (v. 256/870) ve Müslim'in (v. 261/875) *Sahih*'lerinde bulunduğu gibi, diğer muhaddislerin kitaplarında da yer almaktadır.⁵¹

Öte yandan garîb hadisle bir ilgisi olmayan, bu yüzden onunla karıştırılmaması gereken *garibu'l-hadîs* tabiri, hadislerin herkes tarafından kolayca anlaşılabilen, ancak Arap dilinde derinleşmiş alimlerin anlayabilecekleri lafızlar manasındır. Konusu, hadislerin anlaşılması güç lafızlarının açıklanması olduğu için de bu ilme *garibu'l-hadîs ilmi* denmiştir.⁵²

A. Teferrüdün Meydana Geldiği Tabakaya Göre Garîb Hadisin Kısımları

Garîb hadis, ferd hadiste olduğu gibi, teferrüdün meydana geldiği tabakaya göre *garîb-i mutlak* ve *garîb-i nisbî* diye iki kısma ayrılır.⁵³

1. **Garîb-i Mutlak:** Tarikleri çok da olsa garâbetin, senedin aslı sayılan sahâbî veya tâbî râvîsinde meydana geldiği hadistir. Buna *ferd-i mutlak* da denir.⁵⁴

2. **Garîb-i Nisbî:** Garâbetin senedin aslında değil, sonraki tabakalarında meydana geldiği hadistir. Buna *ferd-i nisbî* de denir. Nisbî diye nitelendirilmesi, garâbetin belirli bir şahsa nisbetle meydana gelmesi dolayısıyladır.⁵⁵

B. Sened ve Metin Yönünden Garîb Hadisin Kısımları

1. **Garîbu'l-isnâd:** İsnadı garîb olup metni garîb olmayan hadistir. İbnü's-Salâh (v. 643/1245), bu nevi hadislerle ilgili şöyle der: "Bu, metni bilinen ve sahâbîlerden bir cemaatten rivayet edilen, ancak bir râvînin başka bir sahâbîden rivayet etmede teferrüd ettiği hadistir. Bu hadis bu tarikten garîb olur, fakat metni garîb değildir. Tirmizî (v. 279/892) bu nevi hadisler için, "Bu vecihten garîbtir" der. Kanaatimce metni garîb olup isnadı garîb olmayan bulunmaz. Ancak bir şeyhten rivayet etmede teferrüd eden râvînin ferd hadisi şöhret bulup o râvîden çok sayıda kimse rivayet ederse, o hadis garîb meşhur ve metin yönünden garîb olur; fakat isnad yönünden garîb olmaz. Bu, isnadın iki tarafından birine göredir. Yani hadis, isnadın baş tarafına göre garîbdir, son tarafına göre ise meşhurdur. Mesela "*İnnema'l-a'mâlu bi'n-niyyât...*" hadisinde⁵⁶ ve meşhur eserlerdeki diğer garîb hadislerde olduğu gibi."⁵⁷

51 Bkz: İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, II,624; İbn Hacer, *Nüzhe*, s.53; a. mlf., *Nüket*, II,708; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.163; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.102; Mahmûd et-Tahhân, *Teyşir*, s.40-41.

52 Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,111; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.103.

53 İbn Hacer, *Nüzhetu'n-nazar*, s.47.

54 Örnek için Ferd-i Mutlak başlığına bakılabilir.

55 Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s.114-15; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadîs*, s.360; Polat, "Garîb", T.D.V.İ.A., XIII,375; Mahmûd et-Tahhân, *Teyşir*, s.39.

Garîb-i Mutlak ve *Garîb-i Nisbî*'ye örnek için *Ferd-i Mutlak* ve *Ferd-i Nisbî* başlıklarına bakılabilir.

56 Buhârî, bed'u'l-vahy 1 (1,2).

57 İbnü's-Salâh, "*Ulûmu'l-hadîs*", s.271; Nevevî, *Takrib*, s.42; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.356. Kâsımî de aynı değerlendirmeyi yapar. Bkz: *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.129.

İbnu's-Salâh'ın bahsettiği "*İnnema'l-a'mâlu bi'n-niyyât...*" hadisi sahih olup Hz. Ömer tarafından rivayet edilmiştir.⁵⁸ Hz. Ömer'den Alkame, ondan Muhammed b. İbrahim, ondan da Yahyâ b. Sa'îd teferrüd etmiş; hadis Yahyâ'dan sonra yayılmış ve meşhur olmuştur. Dolayısıyla bu hadis Yahyâ b. Sa'îd'e kadar garîb; Yahyâ'dan sonra yayıldığı için de meşhurdur.⁵⁹

Hz. Peygamber'in, "Kafir yedi mide, mü'min bir mide ile yer." hadisi⁶⁰ de isnad yönünden garîbe misaldir. Tirmizî (v. 279/892) de bu hadisi kaydetmiş ve isnad yönünden bu vecihle hasen garîb olduğunu belirtmiştir.⁶¹

İbn Receb el-Hanbelî (v. 795/1393), bu hadisin pek çok tarikle Resulullah'tan gelen maruf bir hadis olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Bu hadis *Sahihân*'da Ebû Hüreyre (v. 57/676) ve İbn Ömer'den (v. 73/692) tahrir edilmiştir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den (v. 42/663) de gelen bu hadisi Müslim (v. 261/875), Ebû Küreyb yoluyla kaydetmiştir. Ancak aralarında Buhârî (v. 256/870) ve Ebû Zûr'a er-Râzî'nin (v. 264/878) de bulunduğu pekçok alim, Ebû Küreyb tarikini garîb karşılamış ve onun teferrüd ettiğini söylemişlerdir."⁶²

2. Garîbu'l-metn: Bir râvînin hadisin tamamını veya bir kısmını rivayet etmede teferrüd etmesidir. Başkalarının söylemediği bir ziyadeyi râvînin zikretmesi de bu kısma dahildir.⁶³ Mesela "*Cu'ilet liye'l-erdu mesciden ve tahûren*" hadisi,⁶⁴ dokuz ayrı sahâbîden bu lafızla rivayet edilmiştir. Fakat Amr b. Yahyâ b. 'Umâre el-Mâzinî, bu hadisi babası vasıtasıyla Ebû Sa'îd el-Hudrî'den (v. 63/682) "*el-Erdu kulluhâ mescidun illa'l-makberetu ve'l-hammâmu*" lafzıyla rivayet etmiştir.⁶⁵ Amr, hadiste geçen istisnayı ziyade kılmıştır. Bu ziyadeden dolayı hadis, hem isnad hem de metin yönünden garîbdir.⁶⁶

İmam Mâlik'in (v. 179/795) rivayet ettiği şu hadis de metindeki ziyade yönünden garîbe misaldir:

58 Bazı alimler bu hadisi sadece Hz. Ömer'in değil, onun dışında başka sahâbîlerin de rivayet ettiklerini kaydetmişlerdir (Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.153). Ancak "*İnnema'l-a'mâlu bi'n-niyyât...*" hadisinin sahih isnadla sadece Hz. Ömer'den geldiği, diğer sahâbîlerden gelen rivayetlerin ya zayıf, ya da mutlak niyetle ilgili olduğu da ifade edilmiştir.

59 Bkz: İbn Teymiye, *Fetâvâ*, XVIII,39,247; İrâkî, *Takyid*, s.83; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.151-52; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadîs*, s.362, 2 numaralı dipnot.

60 Buhârî, et'ime 12 (VI,200); Müslim, eşribe 185 (II,1632).

61 Tirmizî, *İtel*, V,760.

62 İbn Receb, *Şerhu 'İleti-Tirmizî*, II,645-46.

63 İbn Kesir, *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*, s.124.

64 Buhârî, teyemmüm 1 (I,86); Müslim, mesâcid 5 (I,371).

65 İbn Hanbel, III,83; Dârimî, salat 111 (s.263-64); Ebû Dâvûd, salat 24 (I,330); Tirmizî, salat 119 (II,131).

66 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.399.

"Hz. Peygamber küçük-büyük, köle-hür bütün Müslümanların Ramazanda fitr sadakasını bir sâ' ölçüsü hurma veya aynı ölçüde arpa olarak vermelerini emretti."⁶⁷ Bu hadisin metnindeki "*mine'l-müslimin*" ziyadesinde İmam Mâlik teferrüd etmiştir.⁶⁸

Sikanın muhalefet içermeyen ziyadesi, alimlerin çoğuna göre makbuldür. Ancak ziyadede sika bir râvîye veya râvîlere muhalefet varsa bu, merdud şâz hükmüne girer.⁶⁹ Ayrıca râvînin hadisin aslında tek kalması ile ziyadede tek kalması arasında fark vardır. Hadisin aslında tek kalan râvînin rivayetini diğer râvîlerin rivayetiyle mukayese etme imkanı yoktur. Çünkü o hadisi ondan başkası rivayet etmemiştir. Ancak ziyadede tek kalan râvînin rivayetini diğer râvîlerin rivayetiyle mukayese imkanı vardır.⁷⁰

Bu arada bir râvînin metnini rivayet etmede teferrüd ettiği hadis, hem metin hem de isnad yönünden garîb kabul edilmiştir.⁷¹ Hâkim en-Neysâbü'rî (v. 405/1014) de tek tarikile rivayet edilen hadisin hem sened, hem de metin yönünden garîb olduğunu belirtmiştir.⁷²

Muhammed b. Tâhir el-Makdisî İbnu'l-Kayserânî (v. 507/1113) ve Ebu'l-Feth el-Ya'merî, yukarıdaki garîb kısımlarına ek olarak senedin yalnız bir tarafının garîb ve metnin yalnız bir tarafının garîb olduğu iki kısımdan daha bahsetmiştir.⁷³ Ancak bu iki nevi, yukarıdaki kısımların kapsamı içerisinde değerlendirilebilir.

III. Ferd ve Garîb Hadisin Hükümü

Ferd ve garîb hadisin hükümü, rivayette tek kalan râvînin durumuna göre değişir. Çünkü bir hadisin sıhhati, râvîlerin güvenilir ve senedin muttasıl olmasına bağlıdır. Bu sebeple ferd ve garîb hadis, rivayetinde teferrüd eden râvîsinin adâlet ve zabt yönünden bulunduğu dereceye göre sahîh, hasen veya zayıf olabilir.⁷⁴

67 Tirmizî, *İlel*, V,759.

68 Tirmizî, *İlel*, V,759; İbn Kesîr, *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadis*, s.51; İrâkî, *Takyîd*, s.92-93; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.89; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.362; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.102.

Başka ravilerin Mâlik'e mütâbaat ettikleri ileri sürülerek İmam Mâlik'in bu ziyadeyi zikretmede yalnız kalmadığı da ifade edilmektedir. Bkz: Nevevî, *Takrîb*, s.13; İbn Kesîr, *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadis*, s.51; İrâkî, *Takyîd*, s.93; İbn Hacer, *Nüket*, II,696-99.

69 Tirmizî, *İlel*, V,759; İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.85; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, II,631; İrâkî, *Fethu'l-muğîs*, s.107-08.

70 İbn Hacer, *Nüket*, II,691.

71 İbnu's-Salâh, *'Ulûmu'l-hadis*, s.271; Nevevî, *Takrîb*, s.42; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.356; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.88; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.361.

72 Hâkim, *Ma'rife*, s.155.

73 İrâkî, *Takyîd*, s.233-4; a.mlf., İrâkî, *Fethu'l-muğîs*, s.310-11.

74 Kâsumî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.132. Ayrıca bkz: Hâkim, *Ma'rife*, s.153-54; İbn Kesîr, *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadis*, s.48; Beykûnî, *Şerhu'l-Manzûme*, s.131-32. İbnu's-Salâh ise garîbi hüküm bakımından sahîh ve gayr-ı sahîh olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bkz: *'Ulûmu'l-hadis*, s.270-71.

Bununla birlikte râvînin bir hadisin rivayetinde tek kalması, hata yapma ihtimalini artıran ve râviye karşı güvensizlik doğuran önemli bir etkidir. Dolayısıyla garîb hadisler, taşıdıkları muhtemel zayıflık ve gizli kusurlar sebebiyle genellikle sahîh kabul edilmemiştir.⁷⁵ Bu itibarla bazı hadis alimleri garîb hadis rivayetine fazla rağbet etmemiş, hatta kimisi bu nevi hadislerin nakledilmesine karşı çıkmıştır.⁷⁶

Bu konuda İbrahim en-Neha'î (v. 96/714): "Bizden evvelkiler hadisin garîbini, bir kişinin rivayeti olarak bilinen hadisi sevmezlerdi." diyerek garîb hadisin merğub olmadığına işaret etmiştir.⁷⁷

İmam Mâlik (v. 179/795) de: "Hadisin en fenası garîb hadistir. Hayırlısı da herkesin rivayet ettiği açık ilimdir."⁷⁸ demiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bir hadisin ferd veya garîb olduğunu söyleyen kimse, o hadisin başka bir tariki ve râvîsi bulunmadığını ileri sürmüş olmaktadır. Ancak sahasında ne kadar otorite olursa olsun, bir muhaddisin ferd veya garîb olduğunu iddia ettiği bir hadisin bütün senedlerini bilmesi mümkün değildir.⁷⁹ Bundan dolayı ferd veya garîb olduğu belirtilen bir haberin başka kaynaklarda değişik senedlerini elde etme ihtimali daima mevcut olduğundan böyle bir iddia her zaman tartışmaya açıktır.⁸⁰

75 İbn Teymiye, *Fetâvâ*, XVIII,39.

76 Bkz: İbn'u-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s.270-71; İbn Teymiye, *Fetâvâ*, XVIII,248; Beykûni, *Şerhu'l-Manzûme*, s.90,131-34; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.129; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,110; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.358; Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s.114; 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.401-402; Uğur, *Hadis Terimleri*, s.93-94,102; Polat, "Garib", T.D.V.İ.A., XIII,375.

Garîb hadisin yerilmesi babında Züheyr b. Mu'âviye (v. 173/789), Abdullah b. Mübârek (v. 181/797), İmam Ebû Yûsuf (v. 182/798), Abdürrezzâk (v. 211/826), Ebû Nu'aym el-Fadl b. Dükeyn (v. 218/833), Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071) ve başka alimlerden de rivayetler gelmiştir. Bkz: İbn 'Adiy, *Kâmil*, I,39; Hatîb, *Kifâye*, s.141-43; İbn'u-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s.271; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, II,621-23; İrâkî, *Fethu'l-muğîs*, s.310; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.356; Beykûni, *Şerhu'l-Manzûme*, s.90; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.129; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,111; 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.402; Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, s.114.

77 Hatîb, *Kifâye*, s.141; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,57; 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.402.

78 İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, II,622; Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, s.356; Beykûni, *Şerhu'l-Manzûme*, s.90; Kâsımî, *Kavâ'idu't-tahdîs*, s.129; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,111; 'İtr, *Menhecû'n-nakd*, s.402.

79 Mesela Tirmizî, livata yapının öldürüleceğine dair Süheyl b. Ebî Sâlih tarihiyle gelen Ebû Hüreyre hadisini Süheyl'den sadece Asım b. Ömer'in rivayet ettiğini belirtmiştir (Bkz: *Tirmizî*, hudûd 24 (IV,58). Oysa bu hadisi Süheyl'den, Abdurrahman b. Abdillâh da rivayet etmiştir (Bkz: Hâkim, *Müstedrek*, IV,355).

80 Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

IV. Ferd ve Garîb Hadislerle İlgili Eserler

Hadis alimleri, ferd ve garîb hadislerin tespitine önem vermişler ve bu konuda müstakil eserler kaleme almışlardır. Kaynaklardan tesbit ettiklerimiz şunlardır:⁸¹

Müslim b. Haccâc (v. 261/875), *Kitâbu efrâdi'l-Şâmiyyîn ve Kitâbu'l-efrâd*.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî (v. 275/888), *es-Sünen elleî teferrede bi kulli sünnetin minhâ ehlu belde*.⁸²

Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsilî (v. 307/919), *el-Mefârid 'an Resûlillâh (s.a.v.)*.⁸³

Kâsım b. Esbağ el-Beyyânî el-Kurtubî (v. 340/951), *Ğarâibu Mâlik*.

Ebû Muhammed Da'lec b. Ahmed es-Sicî (v. 351/962), *Ğarâibu Mâlik*.

İbn Hibbân (v. 354/965), *Kitâbu mâ ağrebe bihi'l-Basriyyûn 'ani'l-Kûfiyyîn, Kitâbu mâ ağrebe bihi'l-Kûfiyyûn 'ani'l-Basriyyîn, Kitâbu me'nferede bihi ehlu Mekke ve Kitâbu me'nferede bihi ehlu'l-Medîne*.

Taberânî (v. 360/971), *Ğarâibu Mâlik*.

Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Müzaffer b. Mûsâ el-Bezzâz (v. 376/986 veya 389/999), *Ğarâibu ehâdisi Şu'be*⁸⁴ ve *Ğarâibu ehâdisi'l-İmam Mâlik*.⁸⁵

Ebû Bekr b. Muhammed b. İbrahim İbnu'l-Mukrî (v. 381/991), *Ğarâibu Mâlik*.⁸⁶

Dârekutnî (v. 385/995), *Ğarâibu Mâlik*.⁸⁷ ve *el-Efrâd*.⁸⁸

81 Bkz: İbn Kesir, *İhtisârü 'Ulûmi'l-hadis*, s.50; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, II,624; İbn Hacer, *Nüket*, II,708; Suyûtî, *Tedribü'r-râvi*, s.163; Kâtip Çelebi, *Kesfu'z-zunûn*, II,1394; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s.113-4; a. mlf., *Hadis Literatürü (Risâle Tercümesi)*, s.233-6; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,110,207; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadis*, s.363; 'İtr, *Menhecü'n-nakd*, s.399,401; Uğur, *Hadis İlimleri*, s.53,72-73,100; Polat, "Garib", T.D.V.İ.A., XIII,375; a. mlf., "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369; Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, s.60; Mahmûd et-Tahhân, *Teysir*, s.41.

82 Bazı kaynaklarda bu kitabın ismi *Efrâdu'l-büldân*, bazılarında ise *et-Teferrüd fi's-sünen* olarak geçmektedir. Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

83 Eser, kırkbeş sahâbî ile on bir tâbiînin Hz. Peygamber'den tek başlarına rivayet ettikleri muhtelif konulara dair 114 hadisi ihtiva etmekte olup Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey' tarafından yayımlanmıştır (Dâhiye 1405/1985). Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

84 Millet ktp. Feyzullah Efendi Böl., nr. 506/1; Zâhiriyye, Mecmua 94/1, vr. 1a-15b; Mecmua 124, vr. 124a-152b. Bkz: Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369; Uğur, *Hadis İlimleri*, s.53.

85 Zâhiriyye, Hadis 279. Bkz: Kettânî, *Hadis Literatürü*, s.234.

86 Zâhiriyye, Mecmua 87/13 (vr. 130a-136a). Bkz: Kettânî, *Hadis Literatürü*, s.233.

87 Müellif bu eserinde, İmam Mâlik'in *Muvatta* dışındaki garib rivayetlerini derlemiştir. Hacimli olduğu bildirilen eser, İbnu'r-Rûmiyye (v. 637/1239) tarafından ihtisar edilmiştir. Bkz: Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s.113.

88 Yüz cüzlük bir hacme sahip olan bu eserin ismi bazı kaynaklarda *el-Fevâidu'l-efrâd*, *el-Efrâd ve'l-ğarâib min hadîsi Resûlillâh* veya sadece *el-Ğarâib* olarak geçmektedir. Kahire ve Dimeşk'te yazmaları bulunan (Zâhiriyye, Mecmua 35/1 (cüz II, 1a-10b), 56/5 (III, 11a-123b); Kahire2 I,135, Hadis 1558 (83. cüz, 91-96) eseri, Muhammed b. Tâhir el-Makdisî İbnu'l-Kayserânî (v. 507/1113), *Etrâfu'l-ğarâib ve'l-efrâd* adıyla etrâf kitapları tertibine sokmuştur. Bkz: İbn Kesir, *İhtisârü 'Ulûmi'l-*

- Ebû Hafis Ömer b. Ahmed b. Şâhin el-Bağdâdî (v. 385/995), *el-Ehâdisu'l-efrâd*.⁸⁹
- Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Humeyd b. Ruzeyk ed-Dellâl el-Bağdâdî (v. 391/1001), *el-Efrâdu'l-ğarâib*.⁹⁰
- Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende (v. 395/1005), *Ğarâibu Şu 'be*.⁹¹
- Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed İbn Şâzân el-Bezzâr el-Bağdâdî (v. 425/1034), *el-Efrâd*.⁹²
- Muhammed b. Tâhir el-Makdisî İbnu'l-Kayserânî (v. 507/1113), *et-Tezkire fi ğarâibi'l-ehâdis ve'l-münkere*.
- Ebu'l-Ğanâim Muhammed b. Ali b. Meymûn en-Nersî (v. 510/1116), *Cüz' fîhi ğarâibu'l-esânid*.
- es-Sem`ânî (v. 562/1167), *Ğarâibu'l-ehâdis*.⁹³
- Ebu'l-Kâsım b. Asâkir (v. 571/1175), *Ğarâibu Mâlik*.⁹⁴
- Ziyâuddîn Muhammed b. Abdilvâhid el-Makdisî (v. 643/1245), *Ğarâibu's-Sahîh ve efrâduhû*.⁹⁵
- Yûsuf b. Abdirrahmân el-Mizzî (v. 742/1341), *el-Ehâdisu's-sihâhu'l-ğarâib*.
- Ali b. Abdillâh el-Erdebilî (v. 746/1345), *Efrâdu ehâdisi'd-du 'afâ'*.
- İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1448), *Ğarâibu'l-ehâdis*.
- Suyûtî (v. 911/1505), *Nesru'z-zâib fi'l-efrâd ve'l-ğarâib*.
- Abdülvehhâb b. Ahmed eş-Şa`rânî (v. 973/1565), *es-Sirâcu'l-münîr fi ğarâibi ehâdisi'l-Beşiri'n-Nezîr*.
- Ğümüşhânevî (v. 1311/1893), *Şerhu Kitâbi ğarâibi'l-ehâdis el-müsemmâ bi letâifi'l-hikem*.⁹⁶
- İshâk er-Remlî (v. ?), *el-Efrâd*.⁹⁷

hadîs, s.50; Kettânî, *er-Risâletu'l-müstatrafe*, s.114; Muhammed Accâc, *Usûlu'l-hadîs*, s.363; Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

89 Zâhiriyye, Mecmua 90/3. Bkz: Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

90 Zâhiriyye, Mecmua 94, VI, 252-258; Mecmua 95/10, VI,252-261. Bkz: Kettânî, *Hadis Literatürü*, s.235; Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

91 Dört büyük cilt hacrindeki eserin, oğlu Ebû Amr Abdülvehhâb'a (v. 475/1082) ait olduğu da söylenir. Kettânî, *er-Risâletu'l-müstatrafe*, s.113.

92 Zâhiriyye, Mecmua 37, vr. 79-84; Mecmua 90, vr. 21-38. Polat, "Ferd", T.D.V.İ.A., XII,369.

93 Yazması, Köprülü Kütüphanesi 396 numarada kayıtlıdır. Bkz: Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, s.60.

94 Eser on cüzdür. Kettânî, *Risâle*, s.113.

95 Müellif eserinde, *Sahîhân*'da iki yüz garib hadis olduğunu belirtir. Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I,207.

96 İstanbul 1285. Bkz: Aydınlı, *Hadis İstihlaları*, s.60.

97 Bkz: Kettânî, *Hadis Literatürü*, s.236.

Sonuç

Ferd ve garîb, âhâd hadisin alt kısımlarından olup, isnadın herhangi bir yerinde râvîsi tek kalmış, senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan veya benzeri başka râvîler tarafından rivayet edilmemiş hadis demektir. Bu iki kavram gerek lûgat, gerekse ıstılah yönünden eş anlamlıdır. Ancak ferd terimi daha çok *ferd-i mutlak*, garîb ise *ferd-i nisbî* için kullanılmıştır. Ferd hadis, garîb hadisten daha yaygındır. Bununla birlikte ferd nev'î içerisinde sayılan her hadis garîb kapsamına girmemektedir.

Ferd hadis, teferrüd yönünden şâz ve münker hadisi de içine almaktadır. Ancak şâz ve münker, muhalefet şartıyla ferdden ayrılmıştır.

Ferd ve garîb hadisler, sened tetkikine göre sahih, hasen veya zayıf olabilir. Dolayısıyla bir hadisin ferd veya garîb oluşu, onun mutlaka zayıf olduğu anlamına gelmez.

Bir hadisin ferd veya garîb olduğuna hükmetmek kolay değildir. Çünkü sahasında ne kadar otorite olursa olsun bir muhaddisin ferd veya garîb olduğunu söylediği haberin başka kaynaklarda farklı senedlerini elde etme ihtimali her zaman mevcuttur. Bununla birlikte râvînin bir hadisin rivayetinde tek kalması, hata yapma ihtimalini artıran bir etkidir. Bu sebeple hadis alimleri, genellikle garîb hadis rivayetine karşı çıkmışlar ve konuyla ilgili müstakil eserler te'lif ederek ferd ve garîb hadislere dikkat çekmişler ve bu rivayetlerdeki illetleri ortaya koymaya çalışmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Naim (v. 1934), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, I-XII, Ankara 1982.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987.
- Beykûnî, Ömer b. Muhammed b. Futûh ed-Dımeşkî eş-Şâfi'î (v. 1080/1669), *Şerhu'l-Manzûmeti'l-Beykûniyye fî mustalahi'l-hadîs*, (Derleyen: Abdullah Sirâcuddîn), Dımeşk, b.t.y.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Câmi'u's-sahîh*, I-VIII, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdîrrahmân (v. 255/869), *es-Sünen*, I-II, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/888), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Fayda, Mustafa, "Câbiye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1992, VI. Cilt.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri (v. 405/1014), *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadîs*, (Thk. Dr. es-Seyyid Muazzam Hüseyin), Beyrut 1417/1997.
- *el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn*, I-IV, Beyrut, b.t.y. (Dârul-ma'rifet).
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî (v. 463/1071), *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, Beyrut 1409/1988.
- İrâkî, Zeynuddîn Ebu'l-Fadl Abdurrahîm b. el-Hüseyin (v. 806/1403), *Fethu'l-muğîs şerhu Elfiyyeti'l-hadîs*, (Ta'lik. Salâh Muhammed Muhammed 'Uveyda), Beyrut 1413/1993.
- *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti'bni's-Salâh*, (Nâşir: Muhammed Râğîb Tabbâh), Beyrut 1405/1984.
- 'İtr, Nûruddîn, *Menhecun-nakd fî 'ulûmi'l-hadîs*, Dımeşk 1412/1992.
- İbn 'Adiy, Ebû Ahmed Abdullâh b. 'Adiy el-Cürcânî (v. 365/975), *el-Kâmil fî du'afâi'r-ricâl*, I-VIII, (Thk. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1409/1988.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî (v. 852/1448), *en-Nüket 'alâ kitâbi'bni's-Salâh*, (Thk. Dr. Rubeyyî' b. Hâdî 'Umeyr), I-II, Medîne 1404/1984.
- *Nüzhetu'n-nazar fî tavdîhi Nuhbeti'l-fiker*, (Thk. Nûruddîn 'İtr), Beyrut 1414/1993.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (v. 241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (v. 774/1372), *İhtisâru 'Ulûmi'l-hadîs*, Beyrut 1408 (Ahmed Muhammed Şâkir'in *el-Bâ'isu'l-hasîs* 'i ile birlikte).
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (v. 273/886), *es-Sünen*, I-II, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükrim el-Musrî (v. 711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Beyrut, b.t.y. (Dâru Sâdır).
- İbn Receb, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî (v. 795/1393), *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, (Thk. Dr. Hemmâm Abdurrahim Sa'îd), I-II, Ürdün 1407/1987.
- İbn Teymiye, Ahmed b. Teymiye el-Harrânî (v. 728/1327), *Mecmû'u fetâvâ*, I-XXXVII, Kahire 1404.
- İbnu's-Salâh, Ebû 'Amr Osmân b. Abdirrahmân eş-Şehrezûrî (v. 643/1245), *'Ulûmu'l-hadîs*, (Thk. Nûruddîn 'Itr), Dimeşk 1404/1984.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn (v. 1332/1914), *Kavâ'idu't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadîs*, (Thk. Muhammed Behcet Beytâr), Beyrut 1407/1987.
- Kâtip Çelebi (v. 1067/1656), *Keşfu'z-zunûn*, I-II, Beyrut 1410/1990.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer (v. 1345/1926), *er-Risâletu'l-müstatrafe*, İstanbul 1986.
- Hadis Literatürü (er-Risâletu'l-müstatrafe Tercümesi)*, Trc. Yusuf Özbek, İstanbul 1994.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis İstihlaları*, Ankara 1985.
- Mahmûd et-Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs -Yeni Hadis Usûlü-*, (Trc. Dr. Cemal Ağırman), Sivas 1999.
- Muhammed Accâc el-Hatîb, *Usûlu'l-hadîs 'ulûmuhû ve mustalahuhû*, Beyrut 1409/1989.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/874), *el-Câmi'u's-sahîh*, I-III, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (v. 676/1277), *et-Takrîb*, Kahire 1388/1968.
- Polat, Salahattin, "*Ferd*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1995, XII. Cilt.
- "*Garîb*", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1996, XIII. Cilt.
- Subhî Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstihlaları*, (Trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara, b.t.y. (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını).
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (v. 911/1505), *Tedribu'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, (Thk. İrfân el-'Aşşâ' Hassûne), Beyrut 1414/1993.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs (v. 204/819), *er-Risâle*, (Trc. Abdülkadir Şener - İbrahim Çalışkan), Ankara 1996 (Türkiye Diyanet Vakfı Yayını).
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v. 279/892), *es-Sünen*, I-V, İstanbul 1992 (Çağrı Yayınları).
- Kitâbu'l-'ilel*, (*es-Sünen* 'le birlikte).
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.
- Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996.